

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43

Nisan 2016 April 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ÇEVRESEL BİLGİYE ERİŞİM HAKKI AÇISINDAN AARHUS SÖZLEŞMESİ VE TÜRKİYE ÜZERİNE DEĞERLENDİRME EVALUATION ON AARHUS CONVENTION AND TURKEY IN TERMS OF THE RIGHT OF ACCESS TO ENVIRONMENTAL INFORMATION

Melike ERDOĞAN*

Öz

Uluslararası alanda çevre hakkının ön plana çıkmasını sağlayan düzenleme Aarhus Sözleşmesidir. Sözleşmede çevre hakkı; çevresel bilgiye erişim, katılım ve yargıya başvurma çerçevesinde düzenlenmektedir. 2001 yılında yürürlüğe giren sözleşme Türkiye tarafından imzalanmamıştır. Bu çalışmanın amacı; çevresel bilgiye erişim, katılım ve çevresel konularda yargıya başvurma başlıkları çerçevesinde Aarhus sözleşmesi hükümleri ile Türkiye'deki hukuksal düzenlemeler arasında karşılaştırma yapmaktır. Çalışmanın sonucunda farklılıklar ortaya çıkartılarak, Türkiye'nin eksik kaldığı noktalarda neler yapılması gerektiği konusunda önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Hakkı, Çevresel Bilgi, Aarhus, Katılım, Türkiye.

Abstract

The Aarhus Convention is a regulation that environmental right is made coming into at the international level. Environmental right is regulated as access to environmental information, participation and access to justice in the convention. The Aarhus Convention was entered into force in 2001, but Turkey has not been singatured the convention. Making a comprasion subject to access to environmental information, participation and access to justice environmental matters between the Aarhus Convention and legal regulations in Turkey is the purpose of this article. The article will be revealing differencess at the result of the study, and Turkey will be making recommendations about its deficiencies.

Keywords: Environmental Right, Environmental Information, Aarhus, Participation, Turkey.

1. GİRİŞ

Çevre hakkı insan haklarından üçüncü kuşak dayanışma hakları içerisinde yer almaktadır. Çevre hakkının konusu; insanların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşayabilmesi için çevrenin korunması ve geliştirilmesidir. (Keleş ve Ertan, 2002:82) Çevre hakkının diğer insan haklarından farkı hakkın sahibi ve sorumlularının aynı kişiler olmasıdır. İnsanlara hem bir hak hem de sorumluluk yüklemesi nedeniyle bu hak da katılım önemli bir işleve sahiptir. (Ertük, 2012:441)

Çevre hakkı uluslararası ölçekte ilk defa 1972 BM Çevre Konferansı sonucu yayınlanan Stockholm bildirgesinde vurgulanmıştır. Bildirgenin 1. maddesinde " İnsanın; hürriyet, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları sağlayan onurlu ve refah içinde bir çevrede yaşamak temel hakkıdır. İnsanın bugünkü ve gelecek nesiller için çevreyi korumak ve geliştirmek için ciddi bir sorumluluğu vardır." hükmü yer almaktadır. (canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/insan_cevresi.htm) Çevre hakkının diğer haklarla bağlantısı ve çevrede gelecek nesillerinde payı olduğunu vurgulaması açısından önemlidir.

Stockholm Bildirgesi'nin 20.yılında Rio de Jenaire 'de BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED) düzenlenmiştir. Konferans sonunda yayınlanan sonuç bildirgesininin 10. ilkesi çevre hakkı ve katılım açısından öneme sahiptir. 10. ilke şu şekildedir: "Çevresel konular en iyi şekilde ve bağlantılı düzeyde ilgili bütün vatandaşların katılımıyla idare edilebilir. Ulusal düzeyde, her bireyin toplumlarındaki zararlı malzeme ve faaliyetler hakkındaki bilgiyi içeren kamu yetkilileri tarafından düzenlenen çevreyle ilgili bilgiye uygun erişime ve karar verme süreçlerine katılma fırsatına sahip olmalıdır. Devletler bilgiyi yaygın bir şekilde kullanılabilir hale getirerek kamu farkındalığı ve katılımı cesaretlendirmeli ve kolaylaştırmalıdır. Yargısal ve idari işlemlere etkili erişim, düzeltme ve tazminat dahil olmak üzere, sağlanmalıdır." Bu bildirmede çevre hakkının kullanılabilmesi için devletin gerekli şartları sağlaması gerekmektedir. Hakların etkin olarak kullanılabilmesi için sadece yasal olarak düzenlenmiş olması yeterli olmayıp, buna uygun koşulların oluşturulması önemli bir gerekliliktir.

Çevre hakkının gerçekleştirilebilmesi çevresel konularda bilgi edinme, katılım ve yargıya başvuru haklarının tanınmasına bağlıdır. (Kaboğlu,1996:93) Bu hakları çevre hakkının ön koşulları olarak değerlendirmek mümkündür. Bu çalışmada söz konusu üç hakka yönelik en önemli uluslararası düzenleme olan Aarhus sözleşmesi ve Türkiye'de bu alandaki hukuksal düzenlemeler incelenecektir. Çalışmada

*Yrd. Doç. Dr. , Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

öncelikle sözleşmenin içeriği ve hakları düzenleyen hükümler açıklanacaktır. Çevre hakkı kapsamında Türkiye'deki hukuksal düzenlemeler hakkında bilgi verilerek, Aarhus sözleşmesi hükümleri ile karşılaştırılacaktır.

2. AARHUS SÖZLEŞMESİ VE İÇERİĞİ

Çevre hakkının katılım boyutuna dikkat çeken en önemli metin 25.06.1998 tarihinde Danimarka'nın Aarhus kentinde Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) tarafından imzaya açılan Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi'dir. Kısaca Aarhus sözleşmesi olarak adlandırılmaktadır. Sözleşme 30 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Avrupa Birliği ve 46 ülke tarafından şu anda onaylanmıştır. (unece.org)

Aarhus sözleşmesi şimdiki ve gelecek kuşakların sağlıklı ve iyi bir çevrede yaşama haklarının korunmasına katkıdabulunmak amacıyla çevresel konularda bilgi ve belge edinme, karar vermede halkın katılımı ve yargıya erişim konularını ele alan ilk uluslararası sözleşmedir. Bu niteliğinden dolayı Birleşmiş Milletler eski genel sekreteri Kofi Annan sözleşmeyi, " Küresel ölçekte etkili olabilecek ve çevresel demokrasi alanında Birleşmiş Milletler himayesinde şimdiye kadar gerçekleştirilen girişimlerin en iddialısı" olarak tanımlamaktadır. (Boyle, 2011: 5).

Aarhus sözleşmesi sadece çevresel bir anlaşma olmayıp, devletlerin hesap verebilirlik, şeffaflık ve sorumluluğunu da temel alan bir sözleşmedir. (unece.org/env/pp/introduction.html) Sözleşmenin giriş bölümünde daha önce açıklanan Stockholm bildirgesinin 1. maddesine ve Rio bildirgesinin 10. ilkesine de atıf yapılmaktadır.

Sözleşmenin giriş bölümünde herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu, şimdiki ve gelecek kuşakların çevre koruma ödevine vurgu yapılmaktadır. Çevre hakkını hem hak hem ödev boyut ile ele alan sözleşme, üç temel bölüm ve 22 maddeden oluşmaktadır. Çevresel bilgiye erişim (madde 4-5), karar vermede halkın katılımı (madde 6-8), yargıya başvuru (madde 9) açıklanmaktadır.

2.1. ÇEVRESEL BİLGİYE ERİŞİM

Sözleşmenin 2. maddesinde çevresel bilgi " yazılı, görsel, işitsel her türlü bilgi ve materyal olarak" tanımlanmaktadır. Çevreyi oluşturan hava, deniz, kara, atmosfer, enerji, genetiği değiştirilmiş organizmalar, biyolojik çeşitlilik ve bunlar arasındaki ilişkiye yönelik her türlü bilgi çevresel bilgi olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca çevreye ilişkin öğeleri etkileyen etkileme olasılığı bulunan faaliyetler, idari işlemler, kanunlar, programlar, çevreye ilişkin karar alma süreçlerinde faydalanılan iktisadi analizler, insan sağlığı ve güvenliği, kültürel yerlerin yapısına yönelik veriler çevresel bilgi kapsamında değerlendirilmektedir. (Güneş, 2010:306-307) Sözleşmenin çevresel bilginin kapsamı oldukça genişleterek, çevreyi farklı açılardan etkileyen öğeleri de dahil ettiğini söylemek mümkündür.

Çevresel bilgi edinebilecek kişiler kapsamında karardan etkilenecek, etkilenmesi ihtimali olan ve konuya ilgi duyan kişiler dahil edilmektedir. Çevresel bilgiye erişebilme hakkının kapsamı genişletilmiştir. Şöyle ki uyruğu ve ikamet yeri ne olursa olsun herhangi bir kişi kamu makamları tarafından tutulan çevresel bilgileri talep etme hakkına sahiptir. Talepte bulunurken gerekçe belirtmesi gerekli değildir. (Silina, 2011:9) Kamu yetkileri bilginin edinilmesinde kolaylaştırıcı olmalıdır.

Sözleşmenin 4. maddesinin 2. fıkrasında istenilen çevresel bilginin olabildiğince en kısa sürede verilmesi ve bu süre 1 ay ile sınırlandırılmıştır. Ancak istenilen bilginin hacmi ve karmaşıklığı söz konusu ise bu süre iki aya çıkabilir. Bu durumun bilgiyi talep eden kişiye mutlaka bildirilmesi gerekir. Süre sınırlandırılmasına gidilmesi hakkın bireyler tarafından içselleştirilerek, etkin olarak kullanılmasını sağlaması açısından yararlı bir düzenleme olarak değerlendirilebilir.

İstenilen bilginin verilmesi bazı istisnai durumlarda reddedilebilir. Kamu güvenliği, ulusal savunma, adalet, fikri mülkiyet hakları veya ticari bilgi gizliliğini olumsuz şekilde etkileyecekse reddetme hakkına sahiptir. (Silina, 2011:9) Ayrıca aşağıdaki durumlarda istenilen bilginin verilmesi red edilebilir: (Güneş, 2010:308)

- Yargılama sürecinin işleyişini, kişinin adil yargılama hakkını veya resmi bir makamın ceza ya da disiplin soruşturmasını yürütme imkânını olumsuz etkilemesi,
 - Ulusal hukuk kurallarınca istenilen bilginin gizliliği ilkesi kabul edildiği ve kişilerin kamuya açıklanmasına rıza göstermemesi,
 - Gerçek kişilere ait şahsi verilerin gizliliği ve kişinin kendisiyle ilgili bilginin verilmesine rıza göstermemesi,
 - Nadir türlerin üreme alanları gibi talep konusu çevresel öğelerin olumsuz etkilenebileceği haller.
- Bu istisnai durumları incelediğimizde ülkenin yararı ve kişi hakları çerçevesinde istenilen bilgilerin verilmesine sınırlamalar getirildiğini söylemek mümkündür.

Çevresel bilgi alma hakkının kullanılabilmesi için sözleşme kurumlara bilginin sistematik olarak tasnif edilmesi görevini yüklemektedir. Şöyle ki; sözleşmenin 5. maddesi 1/a fıkrasına göre kamu kurumları çevresel bilgileri işlevlerine göre toplayıp, güncellemelidir. Önerilen yada yapılan aktivitelerden çevreyi etkileyebilecek olanlar hakkında bilgi erişiminin kolayca erişilebilir ve ücretsiz olması için gereken

düzenlemeler yapılmalıdır. Kamuya açık liste, kayıt ve elektronik veritabanları, yetkili makamların kamuoyunu bilgilendirme kapasitesinin geliştirilmesi öngörülen düzenlemelerdir. Hakkın etkinliği bu düzenlemelerin yapılmasına bağlıdır. Kamu kurum ve kuruluşlarının hakkın kullanılması için gerekli koşulları oluşturmasının önemi vurgulanmaktadır.

2.2. ÇEVRE KONUSUNDA KARAR VERME SÜREÇLERİNE HALKIN KATILIMI

Katılım kavramı bireylerin haklarını etkin kullanmasını sağlamaktadır. Çevre hakkının da etkin olabilmesi için çevresel bilgiye erişim yeterli değildir. Bununla birlikte çevre konusundaki kararlara katılımı gereklidir. Bu nedenle Aarhus sözleşmesinin ikinci önemli düzenlemesi; çevre konusunda karar verme süreçlerine halkın katılımıdır.

Sözleşmede halk kavramı ile karardan etkilenecek, etkilenmesi ihtimali olan ve konuya ilgi duyan kişiler kastedilmektedir. Ayrıca çevre koruma alanında çalışan sivil toplum örgütleri süreçle ilgili görülmektedir. (Silina, 2011:10) Sivil toplum örgütlerinin katılımının öngörülmesi karar verme sürecinin daha etkin denetlenmesini sağlayarak, şeffaflığı arttıracaktır.

Çevreyle ilgili plan, program ve politikaların hazırlık sürecinde adil ve şeffaf bir yapı içinde halk katılımı için uygun pratik ve önerilerin yapılması sağlanmalıdır. Bu madde çerçevesinde sözleşmenin önleyici bir yaklaşıma sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca karar alınmadan önce halkın katılımıyla isabetli karar alınması ve halk tarafından benimsenmesi sağlanır.

Çevre konusunda önemli etkiye sahip olacak idari düzenlemeler ve yasal diğer düzenlemelere halkın katılımı kamu kurumları tarafından sağlanmalıdır. Bunun için hangi yollara başvurulacağı da vurgulanmaktadır. Düzenleme tasarıları halkla paylaşılmalı ve doğrudan ya da temsilci komisyon aracılığıyla tartışılmalıdır. Katılımın etkin olabilmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi için katılım sonuçları mümkün olduğu sürece nihai kararda dikkate alınmalıdır. Bu şekilde karar alındığında halkın kararı benimsemesi ve uygulamaya katılması da daha hızlı gerçekleşir.

2.3. YARGIYA BAŞVURU HAKKI

Sözleşmenin öngördüğü diğer bir hak ta çevresel konularda yargıya başvurma hakkı olup, 9. maddede düzenlenmektedir. Buna göre ulusal yasal düzenlemeler çerçevesinde bilgi edinme hakkı ihlal edilenler, yanlışlıkla geri çevrilenler, tamamen ya da kısmen yeterli cevap alamayanlar için yargıya başvurmadan önce ulusal yargıya göre oluşturulmuş tarafsız ve bağımsız bir organ tarafından gözden geçirilme prosedürü önerilmektedir.

Aarhus sözleşmesi kamu kavramını; kamu ve ilgili kamu kavramı ayrımı çerçevesinde ele almaktadır. İlgili kamu kavramıyla kamu kavramının içeriğini genişletmiştir. Şöyle ki; kamu kavramı bir yada daha fazla gerçek ve tüzel kişiliği ifade etmektedir. İlgili kamu kavramına ise ulusal uygulama ve düzenlemelerle ilgili gruplar, örgütler ve yapılanmalar dahildir. (Mason, 2010:16) Yargıya başvurma hakkına katılım haklarının ihlali veya çevre yasalarının ihlali konularıyla sınırlı kalmak kaydıyla herhangi bir kişi, STK'lar, devlet memurları veya şirketler sahiptir. (Silina, 2011,12-14) Yargıya başvurma hakkı sadece kamu kurumlarının eylem ve ihmalleri ile sınırlı değildir. Özel kişilerin eylem ve ihmallerine karşı da adli ve idari yargıya başvuru yapılabilir.

Sözleşmenin 9. maddesinde yargıya başvurunun ücretsiz olması veya tarafsız ve bağımsız bir organ tarafından gözden geçirilme işleminin de ucuz olmasının sağlanması hükmü bulunmaktadır. Bu düzenleme ile başvuru sürecinin kolaylaştırılması ve etkinleştirilmesi öngörülmektedir.

Yeterli menfaat ve hak ihlalinin içeriği sözleşmenin 9. maddesi 3 fıkrasında ulusal hukuk ve ilgili kamunun geniş katılımı ile bağlantılı olarak yasal olarak belirlenmelidir. Menfaat ve hak ihlali durumunun ne olacağının kanunlar tarafından sınırı çizilmelidir. Ayrıca sivil toplum kuruluşları yukarıda açıklanan yeterli menfaat ve hak ihlali gerekliliklerini karşılamış sayılmaktadır. Bu düzenleme çevrenin korunması ve çevre konusunda yargıya başvuru hakkının etkinliğinin sağlanması açısından önemlidir.

Sözleşmenin 9. maddesinin 4. fıkrasında yargıya başvuru işlemleri ve daha önce açıklanan prosedürlerin etkin, adil, eşit ve ucuz olmasına dikkat edilmelidir. Başvuruyu engelleyici özelliğe sahip olmamalıdır. Bu hüküm yargıya başvuru hakkının kullanımını kolaylaştırarak, halkın aktif kullandığı bir hak haline getirmek açısından yarar sağlayacaktır.

Sözleşmenin 9. maddesinin 5. fıkrasında idari ve adli prosedürler konusunda halkın bilgilendirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca yargıya başvuru hakkını engelleyecek veya azaltacak mali ve diğer engellerine yönelik yardım mekanizmaları kamu kurumları tarafından oluşturulmalıdır. Yargı organları tarafından çevresel bilgi konusunda verilen karar bilgiyi sağlayan kamu otoritesi için bağlayıcı niteliğe sahiptir. Kararın gerekçesinin bilgi vermeyi reddeden kamu kurumuna yazılı olarak bildirilmesi gerekir.

Yukarıda temel hükümleri açıklanan Aarhus sözleşmesi Türkiye tarafından imzalanmamıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Türkiye'de çevresel bilgi edinme hakkına yönelik ulusal düzenlemeler Aarhus sözleşmesi hükümleri ile karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

3. ÇEVRESEL BİLGİYE ERİŞİM HAKKINA YÖNELİKTÜRKİYE'DEKİ DÜZENLEMELER

Türkiye Cumhuriyeti anayasasının 56. maddesinde çevre hakkı düzenlenmektedir. Bu maddede " Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir." hükmü yer almaktadır. Anayasamızda çevre hem hak hem ödev boyutu ile ele alınmaktadır. Çevre hakkı herkese tanınırken, çevreyi koruma ödevi sadece devlete değil, vatandaşa da verilmiştir.

Ayrıca bilgi edinme hakkı da Anayasa'nın 74. maddesinde dilekçe hakkı ile birlikte düzenlenmektedir. "Vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye'de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir. Herkes, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkına sahiptir."

Anayasanın bilgi edinme hakkını düzenleyen maddesi uyarınca 2003 tarihinde 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanun daha açık ve şeffaf bir yönetim oluşturmak amacıyla hazırlanmıştır. Kamu kurumu ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları için geçerlidir. Kanunun 3. maddesinin c fıkrasında bilgi "Kurum ve kuruluşların sahip oldukları kayıtlarda yer alan bu Kanun kapsamındaki her türlü veri" olarak tanımlanmaktadır.

Bilgi edinme hakkı kanunun 4.maddesinde "Herkes bilgi edinme hakkına sahiptir. Türkiye'de ikamet eden yabancılar ile Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı tüzel kişiler, isteyecekleri bilgi kendileriyle veya faaliyet alanlarıyla ilgili olmak kaydıyla ve karşılıklılık ilkesi çerçevesinde, bu Kanun hükümlerinden yararlanırlar. " hükmü yer almaktadır. Yabancıların bilgi edinme hakkı ikamet etme ve karşılıklılık ilkesi ile sınırlandırılmıştır. Bu açıdan Aarhus sözleşmesinden daha dar bir kapsama sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Bilgi edinme başvurusuna kamu kuruluşları etkin ve süratli şekilde yazılı veya elektronik olarak cevap vermelidir. Başvurunun reddedilmesi hâlinde bu kararın gerekçesi ve buna karşı başvuru yolları belirtilmelidir. İstenilen bilgilerde gizli veya ayrılması gereken bilgiler bulunuyorsa bunlar ayrıldıktan sonra diğer bilgiler verilir. Bu ayrılma nedeninin gerekçesinin başvurana bildirilmesi gerekir. Başvurusu reddedilen kişi idari yargıya başvurabileceği gibi Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu'na da başvurabilir. Kanunun 14. maddesine göre hukuk alanında uzman olan kişilerden oluşan kurul karar almadan önce kendi belirleyeceği konularda komisyonlar ve çalışma grupları kurabilir; ayrıca gerekli gördüğü takdirde, ilgili bakanlık ile diğer kurum ve kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin temsilcilerini bilgi almak üzere toplantılarına katılmaya davet edebilir. Bu hüküm Aarhus antlaşmasının öngördüğü sivil toplum örgütlerinin bilgi edinme hakkı ve katılım açısından etkin olmaları düzenlemesiyle bağdaşmaktadır. Ayrıca yargısal başvurudan önce itiraz için idari prosedürün oluşturulması açısından da örtüşmektedir.

Bilgi edinme hakkı kanunun dördüncü bölümünde bilginin verilemeyeceği istisnai durumlar düzenlenmektedir. Milli güvenlik, dış ilişkilere zarar verecek olan devlet sırrı nitelikteki bilgiler, adli ve idari soruşturma, istihbarat, ticari sır, haberleşmenin gizliliği ve bireysel çıkar kapsamında özel hayatın gizliliği konularındaki bilgiler bilgi edinme hakkı sınırları olarak belirlenmiştir.

Anayasa dışında çeşitli kanunlarda çevre hakkı düzenlenmektedir. Bunların başında 5491 sayılı Kanun'la değişik 2872 sayılı Çevre Kanunu gelmektedir. Kanunun 2. maddesinde "çevreye ilişkin bilgi: Su, hava, toprak, bitki ve hayvan varlığı ile bunları olumsuz olarak etkileyen veya etkileme ihtimali bulunan faaliyetler ve alınan idari ve teknik önlemlere ilişkin olarak mevcut bulunan her türlü yazılı, sözlü veya görüntülü bilgi veya veri "olarak tanımlanmaktadır. Çevre Kanunu'ndaki çevresel bilgi tanımlaması Aarhus sözleşmesinin tanımlamasının temel unsurlarını taşımasına rağmen daha dar bir kapsama sahiptir.

Kanunda 2006 yılında yapılan değişiklikle 30. maddede bilgi edinme hakkı düzenlenmiştir. "Çevreyi kirlüten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkes ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilir." Çevresel bilgi edinme hakkı açısından kişisel menfaat ilişkisinin kurulmasının gerekli görülmemesi Aarhus sözleşmesi hükümleri ile benzerlik taşımaktadır. Ancak madde başvuru hakkını yapılan faaliyetlerle sınırlandırmıştır. Yapılacak faaliyetler hakkında önleyici bir hüküm içermemesi önemli bir eksikliklerdir. (Güldoğan, 2008:59)

Kanunun 30. maddenin ikinci fıkrasında "herkes, 9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına sahiptir. Ancak, açıklanması halinde üreme alanları, nadir türler gibi çevresel değerlere zarar verecek bilgilere ilişkin talepler de bu Kanun kapsamında reddedilebilir." hükmü yer almaktadır. Bu düzenleme Aarhus sözleşmesinin öngördüğü istisnai durumlarla örtüşmektedir.

Bilgi edinme hakkı kanununun 30. maddesine göre kamu kurum ve kuruluşlarının kendilerine yapılan bilgi edinme hakkı başvuruları verilerini her yıl Şubat ayı sonuna kadar rapor olarak Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu'na göndermektedir. Kurul da bütün raporları birleştirerek, genel raporu Türkiye

Büyük Millet Meclisi'ne göndermektedir. TBMM tarafından ülke genel raporu her yıl kamuoyuna açıklanmaktadır. Bu uygulama bilgi edinme hakkının öngördüğü şeffaflığı sağlaması açısından gereklidir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı da bu hüküm çerçevesinde kendisine yapılan bilgi edinme başvurularını raporlamaktadır. Aşağıdaki tabloda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na yapılan bilgi edinme hakkı başvuruyla ilgili veriler bulunmaktadır.

Tablo 1: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Bilgi Edinme Hakkı Başvuruları Verilerinin Yıllar İtibariyle Dağılımı

Veriler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Bilgi edinme başvurusu toplamı	9732	8393	12000	18702	16283	21174	14965	17405	24803	21021
Olumlu cevaplanarak bilgi ve belgelere erişim sağlanan başvurular	7125	5716	8675	15991	13947	18654	14145	16773	23579	20147
Kısmen olumlu cevaplanarak kısmen de reddedilerek bilgi ve belgelere erişim sağlanan başvurular	199	488	840	7	-	6	166	173	267	272
Reddedilen başvurular toplamı	849	2060	2435	2645	2269	2504	401	273	240	119
Gizli ya da sır niteliğindeki bilgiler çıkarılarak veya ayrılarak bilgi ve belgelere erişim sağlanan başvurular	-	17	10	18	21	9	1	3	2	-
Diğer Kurum ve Kuruluşlara yönlendirilen başvurular	65	112	40	16	27	-	252	183	715	483
Başvurusu reddedilenlerden yargıya itiraz edenlerin toplam sayısı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1

Kaynak: http://www.tbmm.gov.tr/bilgiedinme/degerlendirme_kurulu_raporlari.htm (Erişim Tarihi 12/3/2016)' dan yararlanılarak yazar tarafından tablo halinde düzenlenmiştir.

Tabloyu değerlendirdiğimizde 2005 yılından 2014 yılına kadar olan süreçte bilgi edinme başvuru sayısında yıllar itibariyle artış olmuştur. Ayrıca olumlu cevaplanan başvuru sayısında artış olurken, olumsuz cevaplanan başvuru sayısında da azalış olmuştur. Tabloda en dikkat çeken nokta 9 yıllık süreç içinde reddedilen başvurulardan sadece biri için yargıya itiraz edilmesidir. Bu veriler çerçevesinde Aarhus sözleşmesinin öngördüğü çevresel konularda yargıya başvurunun aktif olarak kullanılmadığını söylemek mümkündür.

Çevre Kanunu katılım konusunu düzenleyen hükümlere sahiptir. Kanununun 3. maddesi e fıkrasında "Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür." Katılımı sağlamanın sadece kamu kurumlarına değil, Aarhus'un öngördüğü gibi sivil toplum kuruluşlarının işlevsel olmasına bağlı olduğu bu maddede vurgulanmaktadır. Katılımla ilgili Çevre Kanunundaki en önemli düzenleme; çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) ve stratejik çevresel etki değerlendirmesi uygulamalarıdır. Kanuna dayanılarak ÇED yönetmeliği hazırlanmıştır.

ÇED çevre koruma açısından önemli bir araçtır. Yönetmeliğinin 4.maddesi c fıkrasında ÇED "gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmalar olarak tanımlanmaktadır. ÇED yönetmeliğinde halkın katılımına yönelik hükümler düzenlenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, Türkiye'de ikamet eden yabancılar ile ulusal mevzuat çerçevesinde bir veya daha fazla tüzel kişi veya bu tüzel kişilerin birlik, organizasyon veya grupları halk olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Aarhus sözleşmesi ile benzer nitelikte ilgili halk tanımına yer verilmiştir. Gerçekleştirilmesi planlanan projeden etkilenen veya etkilenmesi muhtemel olan kişiler ilgili halk olarak tanımlanmaktadır.

Yönetmeliğin 9. maddesinde halkı proje hakkında bilgilendirmek, projeye ilişkin görüş ve önerilerini almak üzere Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar ve proje sahibinin katılımı ile Bakanlıkça belirlenen tarihte, projeden en çok etkilenmesi beklenen ilgili halkın kolaylıkla ulaşabileceği valilikçe belirlenen merkezi bir yer ve saatte halkın katılımı toplantısı düzenleneceği hüküm altına alınmıştır. Toplantı ile ilgili bilgilerin valilik tarafından halka duyurulması gerekir. Toplantıda halk görüş, soru ve önerilerinin dile getirebilir. Bu düzenleme Aarhus sözleşmesinin öngördüğü çevresel konularda halkın katılımının sağlanması hükmüne benzemektedir. Ancak burada önemli olan halkın görüşlerinin nihai kararı

ne kadar etkilediğidir. Halkın kararlarının komisyona sunulacağı belirtilirken, bağlayıcılığı hakkında net bir hüküm bulunmamaktadır.

Halkın katılımının sağlanması açısından diğer önemli uygulama stratejik çevresel etki değerlendirmesidir. Çevre Kanunu'nda stratejik çevresel etki değerlendirmesinin tanımına yer verilmiştir. Ancak Stratejik Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği taslak çalışmaları Avrupa Birliği finansmanında yürütülen pilot projeye devam etmektedir. Henüz yürürlüğe girmemiştir. Bu durum Aarhus sözleşmesinin plan, program ve politika düzeyindeki çevresel konularda halkın katılımının sağlanması düzenlemesi açısından önemli bir eksikliklerdir.

Aarhus sözleşmesinin öngördüğü önemli bir düzenlemede çevresel bilgilerin kayıt altına alınmasıdır. Çevreye yönelik raporlar ve istatistikler hem Çevre ve Şehircilik Bakanlığı hem de Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanmaktadır. Ancak Bakanlığın web sayfası incelendiğinde çevreye ilişkin güncel veriler bulunmamaktadır. (csb.gov.tr) Bu durum Aarhus sözleşmesi kapsamındaki üç hakkın kullanılması açısından önemli bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Aarhus sözleşmesi çevre hakkını en kapsamlı düzenleyen uluslararası antlaşmadır. Sözleşmede çevre hakkı; çevresel bilgiye erişim, çevresel konularda katılım ve yargıya başvuru başlıkları altında düzenlenmiştir. Sözleşmenin hükümleri incelendiğinde öngörülen düzenlemelerin temel felsefesinin çevre hakkının etkinliği arttırmaya yönelik olduğu görülmektedir.

Herkesin çevre hakkına sahip olduğundan hareketle sözleşmenin öngördüğü hakların kullanımında kişiler arasında eşitlik temel alınmıştır. Çevresel bilgilerin sadece kamu kesimiyle sınırlı olmaması, özel kesime yönelik bilgilerinde dahil edilmesi önemlidir. Çevresel bilgiye erişim ve katılım noktasında sivil toplum kuruluşlarının ön plana çıkarılması da sözleşmenin en önemli artısıdır. Katılımın kapsamına kararlarla birlikte, idari işlemler, planlar ve programların dahil edilerek çevre hakkının etkinliğini arttırmaya yöneliktir. Sözleşme çevresel demokrasinin gerçekleştirilmesi kolaylaştıracak düzeydedir.

Aarhus sözleşmesi Avrupa Birliği ve 46 ülke tarafından imzalanmış olmasına rağmen, Türkiye tarafından imzalanmamıştır. Türkiye'de başta anayasa olmak üzere farklı kanunlarla çevre hakkı düzenlenmiştir. Çevresel bilgiye erişim hakkı açısından 2003 tarihli Bilgi Edinme Kanunu önemli bir değişiklik yaratmıştır. Söz konusu kanunun yürürlüğe girmesiyle Çevre Kanun'da çevresel bilgi konusu detaylı olarak düzenlenmiştir.

Aarhus sözleşmesi ile Türkiye'deki çevresel bilgiye erişim hakkı açısından bir karşılaştırma yapacak olursak ülkemizde bazı uygulamaların yetersiz olduğunu söyleyebiliriz. Çevresel bilgi edinme hakkı sadece kamu kurum ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sınırlıdır. Ayrıca çevresel konularda halkın katılımı açısından halkın görüşlerinin nihai kararlardaki bağlayıcılığı artırılmalıdır. Stratejik Çevresel Etki Değerlendirmesi yönetmeliği taslağı yürürlüğe girilmelidir. Çevresel bilgiler tasnif edilerek, güncel olarak halka açıklanmalıdır. Sonuç olarak çevre hakkı konusunda etkinliğin sağlanabilmesi için bu sözleşmenin imzalanması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- BOYLE, Alan (2011). " *Human Rights and International Environmental Law: Some Current Problems*"
<http://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/Law/ResearchTeaching/WorkingGroups/08-03-HumanRights.pdf> (erişim tarihi 10/03/2016).
Convention On Access To Information, Public Participation In Decision-Making And Access To Justice In Environmental Matter (1998).
- GÜNEŞ, Ahmet M. (2010). "Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S.1, s. 299-333.
- ERTÜRK, Hasan (2012). *Çevre Bilimleri*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- GÜLDOĞAN, Evren (2008). "Türkiye'de Çevre Hakkı ve Yerel Yönetimler: Uluslararası Düzlemde Bir Kıyaslama ve Öneriler", *Yerel Siyaset Dergisi*, s.55-62.
- KABOĞLU, İbrahim (1996). *Çevre Hakkı*, Ankara: İmge Kitabevi.
- KELEŞ, Ruşen ve ERTAN, Birol (2002). *Çevre Hukukuna Giriş*, Ankara: İmge Kitabevi.
- MASON, Michael (2010). "Information Disclosure and Environmental Rights: The Aarhus Convention", *Global Environmental Politics*, V.10, p.10-31.
- SİLİNA, Mara (2011). *Aarhus Sözleşmesi: Çevresel Demokrasi İçin Rehberiniz*, Avrupa ECO Forumu Yayını.
<http://www.csb.gov.tr> erişim tarihi (12/03/2016).
- http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/insan_cevresi.htm
erişim tarihi (12/03/2016).
- <http://www.unece.org> erişim tarihi (12/03/2016).
- http://www.tbmm.gov.tr/bilgiedinme/degerlendirme_kurulu_raporlari.htm erişim tarihi (12/3/2016).
- 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası
1983 Tarihli 2872 Sayılı Çevre Kanunu
2003 Tarihli 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu
2014 Tarihli Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği